

Івахненко А. О.

Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»

ПЕРЕДАННЯ РЕАЛІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ТВОРУ Т. ГЕРРІТСЕН «THE APPRENTICE»

Об'єктом нашого дослідження є реалії у детективному творі, а предметом – питання їх передавання українською мовою. Матеріалом слугує один із перших романів серії Rizzoli&Isles сучасної американської лікарки та письменниці Тесс Геррітсен «The Apprentice». Актуальність роботи, на наш погляд, полягає у двох моментах: по-перше, постійному інтересі науковців до передавання реалій як складника художнього твору загалом; по-друге, посиленні цікавості дослідників, зокрема іноземних, до проблем створення й перекладу текстів, які належать до жанру детективу. Авторка статті зазначає, що твори обрані для розвідки письменниці відрізняються особливою насиченістю такими елементами тексту, як реалії та терміни, причому останнє можна пояснити не лише стандартною функцією терміна в детективі (наближення читача до процесу розслідування злочину, надання йому чи їй необхідної інформації з розтину тіла жертви тощо), а й тим фактом, що за фахом письменниця є лікаркою. Насиченість тексту реаліями, на думку дослідниці, поміщає читача в описане середовище, наближає його до персонажів твору, робить їх більш «своїми» і «зрозумілими». З іншого боку, та ж ситуація підкреслює «чужинність» першотвору для читача перекладу, ускладнює сприйняття тексту, відволікає від стеження за розвитком сюжету. Для проведення аналізу в джерельному творі було обрано 100 реалій методом суцільної вибірки. Вони розділилися на такі групи: власні назви (імена людей, назви організацій та їх підрозділів, назви моделей авто; прізвиська домашніх тварин); назви професій; назви мір; назви предметів, пов'язаних із діяльністю поліцейських, але які не можна вважати термінами; побутові реалії; культурні реалії. Під час розподілення реалій на групи використовувалася класична типологія С. Влахова та С. Флоріна. Для виокремлення перекладацьких трансформацій, ужитих під час передавання зазначених реалій, застосовано метод порівняльного аналізу та перекладознавчий аналіз на базі класифікації трансформацій, запропонованої В. І. Карабаном. Серед найпоширеніших трансформацій, застосованих під час передавання реалій на обраному матеріалі, були виокремлені такі: транскодування, калькування, описовий переклад, заміна функціональним аналогом. Перспективою розвідки, на нашу думку, може стати порівняльний аналіз передавання реалій на всьому корпусі текстів Тесс Геррітсен в оригіналах та українських перекладах.

Ключові слова: *передавання реалій, переклад детективів, реалія, серія Rizzoli&Isles, Тесс Геррітсен, функції реалій, художній переклад.*

Постановка проблеми. За умов глобалізації та відкритості світових культур важливу роль у художній літературі багатьох країн світу відіграють саме переклади, найчастіше це переклади з англійської мови. Така увага до іноземної літератури спричинена значним поживаленням спілкування на міжнародному рівні, бажанням читачів ознайомитися з духовними і культурними цінностями інших народів і просто людською цікавістю. Дізнатися ж про інші звичаї, традиції, особливості світобачення можна через посередництво художньої літератури. Крім того, завдяки швидкому поширенню інформації популярність того чи іншого письменника може буквально за одну ніч стати світовою, тому можна ознайомитися з його чи її

творами, долучившись до «світової культури», підтвердити свою сучасність можна двома способами: або через вивчення іноземних мов (тієї ж англійської) і читаючи тексти в оригіналі, або користуючись якісними перекладами [9]. При цьому в перекладах мають бути відображені (за можливості) всі особливості першотвору, що віддзеркалюють ідіостиль автора та його/її належність до певної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами місця перекладної літератури в літературній полісистемі займалися Т. Германс та І. Івен-Зогар; визначенням явища ідіостилу письменника – В. В. Виноградов, Х. І. Дідух, М. Н. Кожина, І. А. Тарасова та ін.; проблемами класифікації та відтворення реалій у перекладі –

С. Влахов і С. Флорин, Р. П. Зорівчак, Б. Ворф, К. Сієго та ін.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є виявлення особливостей перекладу детективів (сучасних загалом і передання реалій зокрема).

Виклад основного матеріалу. Оскільки переклади є однією з форм ознайомлення з художньою літературою і культурою інших країн, то яке місце вони посідають у художній літературі цільової культури? Це питання отримало глибокий аналіз у дослідженнях ізраїльського науковця І. Евен-Зогара, який висунув теорію полісистеми («системи систем») і докладно розглянув можливості відношень оригінальної та перекладної літератури в одній культурі залежно від її розвитку [там само]. Спираючись на положення цієї теорії та розглядаючи крізь цю призму ситуацію в українській літературі, можна стверджувати, що переклади у нашій культурі тяжіють до центру, аніж до периферії, особливо це видно на прикладі одного з найпопулярніших жанрів, який і дав матеріал для нашої розвідки, – детективу. Як відомо, сюжет детективу розкручується навколо злочину, найчастіше ним є вбивство. Головний герой (чи герої, адже часто-густо в детектива є помічник) розслідує цей злочин, тому в кінці твору читачам обов'язково пропонують дізнатися, що сталося насправді та як детектив дійшов своїх висновків. Ось як визначає детектив «Енциклопедія Британніка»: детектив – це «жанр популярної літератури, що описує скоєння і розкриття злочину, причому злочинець обов'язково отримує покарання» [8].

На думку ж С. Бавіна, в центрі сюжету детективного твору лежить конфлікт між добром і злом, а оскільки події твору крутяться навколо розслідування злочину, то для детективу не є характерною увага автора до аналізу характерів персонажів чи їх почуттів [1, с. 53]. Щодо мовно-стилістичних особливостей детективів, то (як й інші жанри художньої літератури) він вирізняється певними характеристиками. Отже, які особливості такого роду можна виокремити у детективах? Це стилістична своєрідність конкретного автора (ідіостиль), а також певного тексту; другим важливим моментом є наявність у тексті елементів, які відображають особливості культури, в якій було створено текст. До того ж саме детективи, серед усіх інших жанрів, часто є дзеркалом культури народу, оскільки одне із завдань тексту – «помістити» читача в ситуацію, що описується, дати йому якомога більше деталей і розслідування і всього, що оточує сищика. Тому на перший план у детективах

виходять реалії та терміни, адже перші роблять ситуацію «знайомою» читачеві оригіналу, а другі допомагають йому відчутти себе серед команди поліцейських чи поряд із детективом. Також реалії та терміни виступають як одні з центральних проблем під час перекладу детективів саме через заглиблення читача в ситуацію, адже іншомовному читачеві елементи, що описують звичне для представника іншої культури оточення, є (мало) знайомими.

Які ж особливості відрізняють ідіостиль Т. Геррітсен, чий роман *The Apprentice* ми обрали як матеріал нашого дослідження, від інших авторів детективів і яку роль у ньому відіграють реалії? Наведемо визначення поняття ідіостилу, який пропонує М. Н. Кожина. На її думку, це «сукупність мовних і стилістико-текстових особливостей, притаманних мовленню письменника...». [6] Також дослідниця вважає (слідом за багатьма іншими), що слід розрізняти ідіостиль й ідіолект. Так, під останнім вона розуміє «сукупність власне структурно-мовних особливостей (сталих характеристик), які посідають важливе місце в мовленні окремого носія мови» [6]. Розглянувши погляди різних науковців на проблему співвідношення цих понять, ми дійшли висновку, що в науковій літературі вони вживаються як синоніми, але в жодному разі не є тотожними. І хоча деякі дослідники, як-от В. П. Григор'єв, вважають, що будь-який ідіостиль є водночас ідіолектом [4, с. 4], Ю. В. Борисенко пропонує розглядати ці поняття як такі, що співвідносяться як «поверхнева і глибинна структури», відповідно [2].

Як ми зазначили вище, наявність реалій і термінів є характерною рисою детективу як жанру художньої літератури, проте можна стверджувати, що у творах Т. Геррітсен ці риси виявляються досить яскраво. Так, наприклад, у першому розділі (який займає менше 20 сторінок тексту) аналізованого твору присутні 70 реалій різного виду. Іншими особливостями її ідіостилу можна також уважати велику кількість медичних термінів (що є цілком логічним, адже один із головних персонажів її серії – патологоанатом), складні синтаксичні структури, активне застосування фразеологізмів, велику кількість лексем книжкового стилю, увагу до опису зовнішності персонажів тощо.

Чим же є реалії, котрі становлять значну частину лексики творів Т. Геррітсен? Загалом, як зазначає Я. Педерсен, твір, що стає предметом перекладу, неодмінно містить такі елементи, які добре піддаються перекладу, і такі, які погано йому піддаються [10]. Другі дослідник пропо-

нує називати кризовими точками перекладу чи навіть перекладацькими проблемами, зараховуючи до них, зокрема, «культурно зумовлені слова і словосполучення» [10, с. 42]. Такі слова і словосполучення в різних науковців отримують різне термінологічне позначення: *culture-bound words* або (рідше) *realia* – у численних англійських дослідженнях; *безеквівалентна лексика* чи *реалія* – у більшості українськомовних. При цьому два наведені українські терміни можуть виступати і як повні синоніми, і як терміни з більш широким та більш вузьким значенням відповідно. Так, наприклад, уважає відома українська дослідниця Р. П. Зорівчак: «Реалії – це «моно- і полісемантичні одиниці, основне лексичне значення яких уміщує традиційно закріпленій комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача» [5, с. 58]. Безеквівалентна ж лексика, на думку науковиці, включає, окрім реалій, прислів'я, цитати, алюзії тощо.

Реалії, як і будь-які інші стилістично марковані лексеми, в художньому тексті набувають специфічних функцій. Так, Н. О. Фененко у межах свого дослідження функцій художнього тексту розглядає, зокрема, функції реалій і виокремлює серед них такі, як:

- створення місцевого колориту,
- відтворення історичного колориту,
- естетизація предметів побуту,
- символна функція, асоціативна функція,
- функція маркера «чужий» [7, с. 153–166].

Розглянемо їх детальніше, окремо виокремлюючи ті, що, на нашу думку, є найбільш актуальними для реалій у творах детективного жанру.

Перша функція (створення місцевого колориту) майже збігається з визначенням реалії, адже такі лексеми необхідні для опису побуту і загального оточення персонажів. Для аналізованого твору вона є досить актуальною. Друга (відтворення історичного колориту) виявляється у текстах, у яких згадуються предмети чи явища, присутні у певний історичний період. Для образного тексту така функція не є актуальною, адже зображувані події відбуваються у сучасному світі. Інколи, як каже Н. О. Фененко, контекст, у якому вжиті реалії, примушує читача звертати увагу навіть на окремі лексеми, оскільки вони набувають стилістичного забарвлення, тому звичні речі виявляються в незвичному світлі (так «спрацьовує» символьна функція реалій, допомагаючи їм створювати яскраві образи і ставати частиною «метаобразу») [7, с. 162]. Таких реалій у матеріалі нашого дослідження ми не знайшли;

гадаємо, ця функція в реалії є більш характерною для «складної» літератури, розрахованої аж ніяк не на масового читача. Щодо четвертої (асоціативної) функції, її ми також не знайшли, хоча в детективі вона може бути застосована, адже тут мається на увазі реалія, яка є «у назві художнього твору» [7, с. 163]. П'ята функція – маркер «чужий» – стає актуальною для реалій, що називають предмети чи явища, «зовнішні» для культури оригіналу [7, с. 166].

Такі реалії у творі *The Apprentice* називають:

– їжу чи напої, які вільно продаються в США, хоч і мають іноземне походження (як-от *tequila*), а тому не виконують такої функції або вона в них присутня опосередковано;

– імена та прізвища людей, що є громадянами США, хоч і мають європейське походження (*Rizzoli, McGill, Pepe* etc.), проте ця функція в них також не є актуальною;

– назви організацій та географічні назви, які належать до інших країн, ніж США (*the Albanian KLA; Yugoslavia, Kosovo, Peje*). Саме ця група реалій, на нашу думку, виконує цю функцію, адже такі реалії розповідають про страшні воєнні злочини, які виникли в Європі, а потім були «перенесені» на американську землю. При цьому вбивця-американець, який служив у Європі, теж набуває ознак «чужого».

Щодо видів реалій, то в науковій літературі найбільш розвинену, на наш погляд, класифікацію запропонували болгарські дослідники С. Влахов і С. Флорін [3]. Саме цієї класифікацією ми послуговуватимемося під час аналізу реалій, які трапляються в обраному для практичної частини дослідження творі.

Стосовно порівняльного аналізу реалій в оригіналі та перекладі ми застосовували класифікацію перекладацьких трансформацій В. І. Карабана.

Із-поміж проаналізованих реалій перше місце за кількістю належить (за класифікацією С. Влахова і С. Флоріна) етнографічним реаліям, серед яких найчастіше трапляються такі, що позначають деталі побуту та праці. За структурою більше половини – це реалії-словосполучення, що складаються з двох слів. Розглянемо найцікавіші, на нашу думку, приклади речень з ужитими реаліями та проаналізуємо способи їх передання в українському тексті, створеному перекладачкою Іриною Серебряковою.

She was the most visible law enforcement officer on the scene, and from the other side of the police tape the public stood watching, registering every move she made, every detail of her appearance. – 3 *ycix*

присутніх правоохоронців саме вона була найпомітніша. По той бік стрічки, яка огороджувала місце трагедії, стояли люди. Вони уважно дивилися на неї, ловлячи кожну деталь її зовнішності, кожен рух.

Щодо перекладу цього речення, то впадає в очі його членування; стосовно ж передання реалій (їх тут дві, обидві належать до групи етнографічних реалій – праці), то перше *law enforcement officer* передане заміною (а саме функціональним аналогом), за якою замість трьох слів оригіналу маємо одне слово перекладу (*правоохоронці*). Наступна реалія – *police tape* – передана описовим перекладом – *стрічка, яка огороджувала місце трагедії*, хоча в сучасній українській мові вже застосовуються вислови «поліцейська стрічка», що є калькою англomовного словосполучення, та «стрічка з написом «небезпечно», що є описовим перекладом, але коротшим за запропонований в аналізованому вторинному тексті. На нашу думку, більш розлогий варіант назви запропоновано через необхідність створення враження неквапливої розповіді, яке представлено в першотворі, але було трохи зменшене через членування речення оригіналу.

Наступний приклад також містить дві етнографічні реалії, як-от побутова (одяг) і реалія праці (людина праці):

A man in a dress shirt and tie was trying to argue his way past a patrolman. – Чоловік у сорочці й краватці лаявся й намагався прорватися повз патрульного.

Згідно з Кембриджським словником *dress shirt* – це не просто будь-яка «сорочка», а елемент офіційного одягу, який вимагає краватки й офісного костюма чи навіть фракa. На підтвердження нашої позиції стосовно досить вузького значення цього словосполучення вказує і те, що чоловік носить краватку і що він, за його словами, запізнюється на *sales conference*. Українське слово «сорочка» не має такого значення й означає просто елемент одягу. Отож, тут маємо справу з конкретизацією. Щодо другої реалії (*patrolman*), то її передано заміною (функціональним аналогом).

Look, I gotta get to a sales conference, okay? – Слухайте, мені на ділову зустріч треба!

Sales conference – це збори в компанії, присвячені аналізу роботи відділу продажів; у перекладі вжито вислів із більш широким значенням – *ділова зустріч*, тобто застосовано генералізацію. У такому разі вид цієї зустрічі та кількість учасників не має жодного значення, а головне, що людина запізнюється та настільки нервується, що

їй навіть байдуже, що її автівка заплямована шматочками мозку (“*That one with the brains splattered on the trunk?*”).

Наступною є реалія міри: *It was the same story, repeated half a dozen times by the man's neighbors. Sometime between seven-fifteen and seven-thirty A.M., there'd been a loud bang in the street.* – Одна й та сама історія вже разів шість траплялася у цій частині міста: десь між сьомою тридцять і дев'ятою тридцять уранці на вулиці лунав гучний удар. Цікаво, що у цьому реченні перекладачка припустилася помилки: загибель людини сталася лише одного разу, просто кілька людей, яких опитали як свідків, розповідали одну й ту ж історію (що вони чули глухий удар, але нічого не бачили). Отже, вислів *half a dozen times* тут зовсім не означає, що свідчення були ретельно пораховані, бо слово *dozen*, як і вислів *half a dozen times*, має приблизне значення, аналогом якого є українське слово «десять» і вислів «разів п'ять». Перекладачка вжила конкретизацію, хоча цілком доречним було б ужити функціональний аналог. Щодо позначення часу (*A.M.*), то воно передано саме аналогом *уранці*.

І останній приклад, який би ми хотіли розглянути в межах цієї статті, містить дві реалії: “*So tell me, are you coming to my retirement party, Detective?*” – То як, детективе, прийдете на прощальну вечірку? Із ужитих трансформацій маємо тут пермутацію, або перестановку (звернення, висловлене реалією, було переміщене ближче до початку речення); в переданні ж реалій – транскрибування (транскрибування) під час передання поліцейського звання і генералізації в роботі з ще однією етнографічною реалією, пов'язаною з працею (*retirement party* – прощальну вечірку), причому друга реалія в її українському варіанті належить до групи культурних реалій, адже «прощатися» можна не лише з колегою, а і з членами сім'ї чи друзями (перед тим, як переїхати до іншого міста).

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши теоретичні джерела, ми дійшли таких висновків: 1) детектив є жанром, що стрімко розвивається в Україні, ще не набувши чітких особливостей на українському ґрунті, тому переклади посідають тут центральне місце; 2) однією з особливостей ідіостилю Тесс Геррітсен є широке застосування реалій, серед яких переважають етнографічні реалії побуту та праці; 3) під час передання реалій у романі «*The Apprentice*» українською мовою найбільш уживаними перекладацькими трансформаціями стали генералізація та функціональний

аналог (із незначним уживанням транскодування та описового перекладу). Перспективою подальшого дослідження міг би стати, з одного боку, порівняльний аналіз передання реалій у перекладах інших творів Тесс Геррітсен, з іншого – у перекладах інших першотекстів детективного жанру тієї ж перекладачки для визначення її загальної стратегії в роботі з цим елементом тексту.

Список літератури:

1. Бавин С. П. Зарубежный детектив XX века. Москва : Книжная палата, 1991. 206 с.
2. Борисенко Ю. А. О разграничении понятий «идиостиль» и «идиолект». *Многоязычие в образовательном пространстве* : сб. ст. к 60-летию проф. Тамары Ивановны Елениной. Москва : Флинта наука, 2009. С. 27–32.
3. Влахов С., Флорин С. Непереваемое в переводе. Москва : Международные отношения, 1980.
4. Григорьев В. П. Грамматика идиостиля. Москва : Наука, 1983. 234 с.
5. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). Львів : Видавництво при Львівському державному університеті, 1989.
6. Кожина М.Н. Дискурсивный анализ и функциональная стилистика с речеведческих позиций. *Текст – Дискурс – Стиль*. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУЭФ, 2006. С. 9–32.
7. Фененко Н.А. Функциональный потенциал реалий во французском тексте. *Вестник Воронежского государственного университета*. 2014. Вып. 12. С. 151–172.
8. Detective Story: narrative genre. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/art/detective-story-narrative-genre>
9. Even-Zohar I. The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem. *Polysystem Studies*. Durham, 1990. Vol. 1. P. 45–51.
10. Pedersen J. Subtitling Norms for Television: An Exploration Focusing on Extralinguistic Cultural References. Amsterdam : John Benjamins, 2011.

Ivakhnenko A. O. TRANSMISSION OF REALIA IN THE UKRAINIAN TRANSLATION OF “THE APPRENTICE” BY T. GERRITSEN

The object of our research is realia in detective stories, and the subject is the question of their rendering into Ukrainian. The Apprentice, one of the first novels of the Rizzoli&Isles series by the modern American doctor and writer Tess Gerritsen serves as the material for our research. The actual value of the work, in our opinion, lies in the following: first, the constant interest of scientists in transferring realia as part of a work of art, in general; and secondly, the increasing interest of researchers, including foreign ones, in the problems of creating and translating texts that belong to the detective genre. The author of the article notes that the works by the writer in question are particularly rich in such text elements as realia and terms, and the latter can be explained not only by the standard function of the term in detective stories (bringing the reader closer to the investigation, giving them more detailed information as for the autopsy of the victim, etc.), but also by the fact that the writer is a doctor by profession. The abundance of realia, according to the researcher, places the reader in the described environment, brings him or her closer to the characters, makes them more "understandable". On the other hand, the same situation emphasizes the "foreignness" of the original for the reader of the translation, complicates the perception of the text, distracts the reader from the plot. 100 realia were selected by the continuous sampling method. They were divided into the following groups: proper names (names of people; names of organizations and their departments; names of car models; nicknames of pets); names of professions; names of measures; names of items related to police activities, but which cannot be considered as terms; household realia; cultural realia. When dividing realia into groups, the classical typology by S. Vlahov and S. Florin was used. To eradicate the translation transformations used while rendering these realia, the method of comparative analysis and translation analysis based on the classification of transformations proposed by V.I. Karaban was used. Among the most common transformations used in transferring realia in the selected material, the following were identified: transcoding, tracing, descriptive translation, replacement by a functional analogue. In our opinion, a comparative analysis of rendering realia throughout the whole corpus of Tess Gerritsen's texts in the original and their Ukrainian translations can serve as a prospect for further research.

Key words: functions of realia, literary translation, Rizzoli&Isles series, Tess Gerritsen, transfer of realia, translation of detective stories, realia.